

מִתְחַבְּרִים

יהדות מתוך הזדהות

פרשת חוקת | גיליון מס' 54 | תמוז תשפ"ד

מִפְקוּדֵי אֶתְבוּנָה (תהילים קיט, ד)

מצוות בפרשת חוקת:

1.	עבד המלך	מצוות ציבור לקחת פרה אדומה תמימה באדמימות ולהביאה לאהרן הכהן	(יט, ב) ויקחו אליך פרה אדמה תמימה אשר אין בה מום אשר לא עלה עליה על:
2.	הוראות ודברי מוסר שצריך ללמוד מרוח התורה ורעיון המצוות	שהאדם יקבל עליו עול הציות לשמוע גם ל"חוקים" דהיינו מצוות שאין לו הבנה בהם.	(יט, א) זאת חוקת התורה אשר צוה ה' לאמר
3.	חינוך שצו: מצוות עשה סה"מ מ"ע קיג סמ"ג עשין רלב	לעשות מעשה פרה אדומה	(יט, ב) זאת חקת התורה אשר צוה ה' לאמר דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פרה אדמה תמימה. ונתתם אתה וגו' ולקח אלעזר וגו'
4.	בה"ג קצא (- לפי הגהות ראש"ט) עבד המלך	שחטת פרה אדומה נכח אוהל מועד	(במדבר יט, ג) ושחט אותה לפניו
5.	עבד המלך	לא להוציא פרה אחרת עם הפרה ולא לשחוט פרה אחרת עמה	(יט, ג) והוציא אותה וגו' ושחט אותה לפניו
6.	עבד המלך	מצוות הכהן להזות דם הפרה נכח פני אוהל מועד	(יט, ד) ולקח אלעזר הכהן מדמה באצבעו והזה אל נכח פני אוהל מועד מדמה שבע פעמים:
7.	עבד המלך	שישרוף השורף את הפרה (ועצם השריפה מכפרת י.מ.ו.)	(יט, ה) ושרף את הפרה לעיניו את ערה ואת בשרה ואת דמה על פרשה ישרוף
8.	עבד המלך	מצוות הכהן להשליך לשריפת הפרה עץ ארז ואזוב ושני תולעת.	(יט, ו.) ולקח הכהן עץ ארז ואזוב ושני תולעת והשליך אל תוך שרפת הפרה.
9.	עבד המלך	שכל העוסקים בפרה יטמאו טומאה לטמא בגדים	(יט, ח) והשרף אתה יכבס בגדיו במים ורחץ בשרו במים וטמא עד הערב (י) וכבס האסף את אפר הפרה
10.	עבד המלך	לאסוף את אפר שריפת החטאת	(יט, ט) ואסף איש טהור את אפר הפרה
11.	הוראות למעשה שלא נמנו במוני המצוות	להצניע מאפר כל פרה בחיל (לזכרון כפרת החטאת י.מ.ו.)	(יט, ט) והיתה לעדת בני ישראל למשמרת למי נדה חטאת הוא:
12.	חינוך שצו: מ"ע סה"מ מ"ע קז (והרמב"ן משיג) סמ"ג עשין רלא	דין טומאת מת במגע ובאוהל	(יט, יד) אדם כי ימות באהל
13.	בה"ג קעה	מעשה טהרת הטמאים ע"י הזאה וטבילה	(יט, א) זאת חקת התורה וכו' ולקחו לטמא מעפר

14.	בה"ג רס"ג	טמא שבא למקדש בכרת	(יט, יג) כל הנוגע במת וגו' ולא יתחטא ונכרתה
15.	ראב"ד, רס"ג	טהרת טמא מת במי חטאת בהזאה שלישי ושביעי	(יט, יב) הוא יתחטא בו.
16.	הוראות למעשה שלא נמנו במוני המצוות	לתת האפר על מים חיים בכלי (קידוש מי חטאת)	(יט, יז) ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת ונתן עליו מים חיים אל כלי:
17.	חינוך שצט : מ"ע סה"מ מ"ע קח והרמב"ן משיג סמ"ג עשין רלג	שיהיו מי חטאת טמאים ומטמאים	(יט, יט) והזה הטהור על הטמא
18.	רס"ג	טומאת מגע מי חטאת	(יט, כא) והנוגע במי הנדה יכבס בגדיו
19.	יראים תלט	שיטבול טמא מת במקוה אחר ההזאה ביומו	(יט, יט) ורחץ במים וטהר בערב
20.	אזהרות ר"א הזקן (בה"ג קעא ?)	טבילה מכל הטומאות בזמנה דווקא	(יט, יט) ירחץ במים וטהר בערב
21.	יראים קיג זהר הרקיע	איסור הנאה ממת	(כ, א) ותמת שם מרים בגזירה שוה עגלה ערופה וערפו שם דברים (כא, ד)
22.	עבר המלך	לסמוך קבורה למיתה ולא להשהות המת (מו"ק כז)	(כ, א) ותמת שם מרים ותקבר שם
23.	הוראות ודברי מוסר שצריך ללמוד מרוח התורה ורעיון המצוות	אסור להתלונן ולהתעמת עם מנהיגי ישראל, אלא לסמוך על ה' שבחר אותם ולקבל הנהגתו בהכנעה והסכמת הלב.	(כ, ב) ולא היה מים לעדה ויקהלו על משה ועל אהרן. וירב העם עם משה וגו' ולמה הבאתם וגו' ולמה העליתנו וגו' וירא כבוד ה' אליהם.
24.	הוראות ודברי מוסר שצריך ללמוד מרוח התורה ורעיון המצוות	לדעת כי ה' נוהג במשפט ומדקדק עם חסידיו ואינו נושא להם פנים	(כ, יב) ויאמר ה' אל משה ואל אהרן יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם
25.	הוראות ודברי מוסר שצריך ללמוד מרוח התורה ורעיון המצוות	בכל דבר צריך לפעול באופן שיקדש יותר שם שמים	(כ, יב) ויאמר ה' אל משה ואל אהרן יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם
26.	הוראות ודברי מוסר שצריך ללמוד מרוח התורה ורעיון המצוות	לדעת שהנסים והנפלאות מקדשים ומרוממים את שם ה'	(כ, יב) ויאמר ה' אל משה ואל אהרן יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם
27.	הוראות ודברי מוסר שצריך ללמוד מרוח התורה ורעיון המצוות	צריך אדם להיות מיצר ובוכה על מיתת צדיקים	(כ, כט) ויראו כל העדה כי גוע אהרן ויבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל:
28.	הוראות ודברי מוסר שצריך ללמוד מרוח התורה ורעיון המצוות	נודרים בשעת צרה ולדעת שזה מועיל לקבלת התפילה.	(כא, ב) וידר ישראל נדר לה' ויאמר אם נתן תתן את העם הזה וגו' (ג) וישמע ה' בקול ישראל וגו'
29.	הוראות ודברי מוסר שצריך ללמוד מרוח התורה ורעיון המצוות	לדעת שלא המאורע ממית אלא החטא ממית וכשנושאים עיניהם בתשובה לאביהם שבשמים מתרפאים	(כא, ח) ויאמר ה' אל משה עשה לך שרף. ויעש משה נחש נחשת וישמהו על הנס והיה אם נשך הנחש את איש והביט אל נחש הנחשת וחי:
30.	הוראות ודברי מוסר שצריך ללמוד מרוח התורה ורעיון המצוות	לא לירא מגבורת הגויים כי לה' המלחמה והנצחון.	(כא, לד) ויאמר ה' אל משה אל תירא אתו כי בידך נתתי אתו ואת כל עמו ואת ארצו ועשית לו כאשר עשית לסיחון מלך האמרי.

ציונים לפרשת חוקת

- בטעם הזכרת מצוות טהרת טמאי מת בפרשה זו ראה מה שכתבנו אשתקד גיליון מס' 5
- ביאורים בסוד פרה אדומה ראה שם במדור 'ויבינו במקרא'
- ראה שם גם מה שביארנו בעניין מי מריבה ומסלול בני ישראל בדרך לארץ במדור 'שאל נא'

טבעי להיות יהודי

פרק לו: מה ה' אלוקינו דורש מעמנו

השאלה היסודית אשר יש לה להישאל מפי כל אדם היא, מה חובתו בעולם, כיצד עליו לחיות, ומה נכון לו לעשות, ומה המשמעות התכלית והיעד שיש בכל יצירתו ומציאותו.

אשרינו שזכינו, שבזאת העולם ברחמיו גילה את הדבר לאבותינו ולנו, מתוך כל בני האדם בחר קבוצה ראויה לדבר, ונתן לנו את התשובה לשאלה זו. באהבת ה' יתברך אותנו, בני אברהם יצחק ויעקב, הופיע עלינו בהר סיני ודיבר עמנו והודיענו את תורתו, וגילה לנו את החוקים והמשפטים אשר יעשה אותם האדם לטוב לו כל הימים.

וכבר דיברנו במאמרים הקודמים הרבה על התכלית מצד עצמה, אולם השאלה היסודית היא לא "למה ומדוע", אלא "מה", מה רוצים מאתנו, מה הכוונה העליונה ממעשינו. עלינו להתבונן בכללות התורה ומצוותיה הרבים מה עניינה, כי גם כשאנו יודעים ומכירים את תמונת המצוות כולם, מתעוררת ועולה השאלה, מה היא כללות תוכן התורה, מה משמעותם של המצוות המרובים שהוטלו עלינו לשמור ולעשותם. מהי ההגדרה אשר כוללת את כל התורה והמצוות, ומבארת מה עניינם ומה התכלית בהם, האם נוכל לומר בקצרה - מה ה' אלוקינו דורש מעמנו.

וזה הדבר הנחוץ ביותר לאדם לדעת, היכן לכוון את דרכיו, ולפלס המסלול אשר ילך בו, מה הם התכונות העיקריות שעליו להשתדל להשתלם בהם, איזה סוג וצורת אדם ("טיפוס") הוא צריך להיות.

ותועלת הידיעה היא, כי על דבר עיקרי ויסודי צריך האדם לתת יותר דגש, מאשר על דברים שהם יותר פרטיים וצדדיים. כי בזה הוא מבחן הצלחתו בחייו, ואם הצליח בדבר העיקרי, אזי אפילו אם בפרטים אחדים של עניינים אחרים אירע שנכשל, עצם חייו הם מוצלחים. [וכמו שמובן לכל, שאדם גולן מושחת ואכזר, שיהיה זהיר באיזה מצוה פרטית, הוא אדם מעוות ורשע גמור, ומה טעם יש למצוה שלו במשקל הדברים וסדר העדיפות]. ועוד שכאשר האדם יודע בדבר שהוא עיקר, הרי הוא מתבונן במעשיו שיביאו אותו אל העיקר הזה, ומשקיע בו מאמצים יתירים, וישריש אותו בנפשו וירכוש אותו בתכונות. עוד יש עניין בידיעת הדבר היסודי שכאשר מודעים אליו, אזי מעמידים אותו בנפש באופן נכון, אזי האדם בכללותו נעשה מתוקן ושלם, ומצמיח הדבר את כלל התורה והמצוות שיקיימם בנקל מתוך טבע נפשו.

והנה הטעמים של כל מצוה ומצוה בפרטות, יש שנקטו שאין לנו יכולת לדעת טעם המצוות, ואין לנו אלא זאת, שכל המצוות הם הציווי האלוהי שכאשר יעשה אותם האדם יקנה בזה את עולמו לחיי נצח. ואכן מחמת כן רבים וטובים לא ראו צורך רב לעסוק בטעמי המצוות, ודי לנו במה שנדע שרצון ה' הוא שנעסוק בתורה ובמצוות ובזה נקנה חיי עולם.

ובוודאי שאמת נכון הדבר, שיסוד התורה וקיום המצוות, הוא ראשית כל הידיעה וההכרה שעוסקים בקיום רצון ה', וכאשר יקיים המצוות מתוך כוונה זו, יצא בשלימות לכל הדעות אף לדעת האומרים 'מצוות צריכות כוונה'. אך מסגנון התורה ומלשונות חז"ל משמע שכן ראו ערך בהכרת תוכן מעשה המצוה, ואין כל המצוות מכוונים רק למטרה את של קיום רצונו ותו לא.

אחת ההוכחות לכך היא, שאילו כל הרצון במעשה המצוות היה רק עשייתם לבד בקיום יבש ותו לא, היו כולם כתובים בתורה בסגנון אחיד, ולא היה מקום שהתורה תתבטא בסגנונות מיוחדים לכל מצוה, 'תועבה היא', 'ולא תטמאו את נפשותיכם', ובחלקם נימוקים כגון 'כי הוא הדם הוא הנפש'.

והנה אף שרבים מגדולי הדורות עסקו בטעמי המצוות, כחלק מעסק התורה והעמקה ביסודותיה, עם זאת לא נקטו שידיעת טעמי המצוות 'בפרטות', היא עיקר גדול לעניין קיום המצוות. אך נראה שגם לדעתם ישנה חשיבות מכריעה בידיעת הכוונה ה'כללית' בתכלית מעשי המצוות.

כלומר שאף שלא נדע באופן מדויק כוונת כל מצוה, אולם נחוץ לדעת ולהבין מהו יסוד כלל התורה והמצוות, מה ה' חפץ מעמנו. ואין המגמה בהתבוננות זו להגיע לידיעת 'טעמי המצוות', אלא להגדיר איזה סוג דבר נדרש מאתנו בכללות התורה ומעשי המצוות, אין אנו שואלים למה ומדוע, אלא רוצים אנו לדעת 'מה', מה היא המשמעות של המעשים, מה יוצא מזה, מה זה בא להביע.

ויש כמה מקומות בתורה שהיא מגדירה בכללות את הייעוד של התורה, ויצויין בהמשך המאמרים.

ומצינו שחז"ל עמדו על שאלה זו בגמרא - (מכות כד, א) 'דרש רבי שמלאי שש מאות ושלש עשרה מצות נאמרו לו למשה וכו', בא דוד והעמידן על אחת עשרה דכתיב (תהילים טו) מזמור לדוד ה' מי יגור באהלך מי ישכון בהר קדשך, הולך תמים ופועל צדק ודובר אמת בלבבו, לא רגל על לשונו, לא עשה לרעהו רעה, וחרפה לא נשא על קרובו, נבזה בעיניו נמאס, ואת יראי ה' יכבד נשבע להרע ולא ימיר, כספו לא נתן בנשך, ושוחד על נקי לא לקח, עושה אלה לא ימוט לעולם וכו'. בא ישעיהו והעמידן על שש דכתיב (ישעיה לג, טו) הולך צדקות ודובר מישרים מואס בבצע מעשקות, נוער כפיו מתמוך בשוחד, אוטם אזנו משמוע דמים, ועוצם עיניו מראות ברע וכו'. בא מיכה והעמידן על שלש, דכתיב (מיכה ו, ז) הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך, כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם א-להיך. עשות משפט זה הדין אהבת חסד זה גמילות חסדים והצנע לכת זה הוצאת המת והכנסת כלה וכו' חזר ישעיהו והעמידן על שנים שנאמר (ישעיה נו, א) כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה וכו', בא חבקוק והעמידן על אחת שנאמר (חבקוק ב, ד) וצדיק באמונתו יחיה'.

ונראה פשוט שמה שבגמרא חיפשו בדברי נביאים את אלו שהעמידו את דברי התורה על דברים מועטים, אין זה רק כדי שעל ידי הכללים, יהא האדם אחוז את הפרטים כולם. בבחינת מה שאמרו (ספרי האזינו) 'הוי כונס דברי תורה ועושה אותם כללים'. אלא מגמת חכמים היתה על דרך שאנו מבקשים כאן, מאחר שריבוי מצוות כזה נאמר למשה כמספר תרי"ג, ממילא מתבקש לעמוד ולהתחזק על כללות מצוות התורה, כדי להבין לאיזה עניין הם נוטים בעיקרם, ולאיזה מגמה הם מכוונים. מעתה ניתנה לנו דרך למצוא את מבוקשנו, כאשר נעניין בפסוקים הללו שהובאו בגמרא, בהם מנויים הנקודות היסודיות שעליהם 'העמידו' את התורה כולה.

לימוד התורה שבכתב

אחר שכתבנו אודות לימוד התורה שבע"פ, גמרא ומשנה, ביקשו קוראים לדבר גם אודות תורה שבכתב, ואכן נשאלת שאלה מה היא המשמעות של לימוד תורה שבכתב, הרי למעשה אנו עושים רק מה שמורים אותנו חכמי התורה שבע"פ, ואכן עיקר עסק התורה בו אנו הוגים יומם ולילה מתמקד בעיקרו בחלק התלמוד וההלכה, כי זה מה שנוגע להלכה ולמעשה. אולם אין חולק כי חובתו של יהודי היא לאחוז גם בתורה שבכתב שהיא ספר האלוקים שניתנה לנו מאתו יתברך בהר סיני, ונצטוונו להגות בו תמיד ולא ימוש מפניו ומפי זרענו, והוא היתד שהכל תלוי בו. אין לנו רשות להיפטר מן החובה לקבוע זמנים גם ללמוד את התורה שבכתב עם כל המפרשים ולהעמיק בו כמו ביתר חלקי התורה. שכן נוסף על עצם מעלת לימוד חלק מרכזי בתורה, הרי לימוד זה נצרך גם בכדי לשמור ולעשות ולקיים את המצוות מתוך הגישה הנכונה, ולדעת מה רצון ה' מאתנו.

ומה שיש לדעת בזה, שידיעה ברורה ולימוד תמידי של התורה שבכתב הם חלק מצורתו השלימה של היהודי, שכן רק כך מתייצב על נכונה בניינו הרוחני. ההגייה בתורה שבכתב מבססת אצל האדם את ההשקפה השרשית על הנהגת ה' בעולם, ההשקפה התמידית והתערבותו של הקב"ה בנעשה בעולם, הנהגת שכר ועונש, בחירת ה' באבות, יצירת עם ישראל, הנהגת הניסים, תורה מן השמים, נבואת משה רבינו, השראת השכינה, קירבת עם ישראל להקב"ה והדרישה מהם לנהוג בהתאם, וכל הפרטים הנגזרים מהם, וכו' וכו'.

כדי להיות יהודי בצורה נכונה צריך להיות קשוב לסגנון התורה שבכתב, לחיות את המציאות של התגלות והנהגת שם ה' בעולם, לחוש את היחס של בחירת ה' בעם ישראל, ולדעת שה' מדבר אלינו ומצפה לעבודתנו ומייעד אותנו לעניינים נשגבים ומטרות נצחיות. ומתוך כך האדם למד את אופן העמידה הנכון לפני ה' ואת צורת הגישה לכללות העבודה והמצוות.

ובדורות האחרונים התפתחו תנועות החסידות והמוסר מתוך צורך זה, שאין די בלימוד הגמרא לרוב וידיעת ההלכות להיות יהודי שלם, כי צריך האדם להשתלם גם באמונה ביראה ובאהבה בהשקפות ובמידות, ובלא זה עלול להיות נבל ברשות התורה. ועל כן קבעו את העצה ללמוד מאמרי חז"ל שבאגדות ותוכחותיהם, או דברי התעוררות על פי תורת האריז"ל. אולם נראה שביסודו של דבר צורת בניין היראת שמים של יהודי היה על ידי לימוד חומש ורש"י ושאר מפרשים, וכן שאר ספרי נ"ך, וזה היה העמוד שעליו נשען היהודי, במקביל ללימוד הגמרא וההלכה. וכאשר אבדו את הגישה לחומש, התבקשה יצירת התנועות השונות של החסידות והמוסר.

הביקוש ללימוד תורה שבכתב אפוא, אינו חדשנות אלא החזרת עטרה ליושנה. ואכן גם החתירה לעבר עיון המקרא אין מגמתה בשאיפה עיונית בעלמא - כ"מחקר אקדמי", אלא יסודה ברצון לדעת 'מה ה' אלוֹקֵיך דורש מעמך'. כיון שהבסיס והדרך לכל בירור כזה בהכרח נעוץ בתורה שבכתב.

ואכן לשם כך צריך ללמוד את החומש בצורה נכונה, להביט על כל פרשה במבט רחב ולשאול מה זה בא ללמדנו, כחלק ממהלך כללות סיפור התורה. [כי יש שהחומש עבורם הוא בסיס לאמירת ווערטלאך ורעיונות שונים, וזה אינו יותר מפטטיא דאורייתא, ואין זה לימוד החומש. אצל אחרים הוא רקע לפלפולים או יסודות למדניים, וכגון לדון בדיני קניינים בפרשת קניין מערת המכפלה, ובדיני "תנאי" בסיפור קריעת ים סוף. ואף שוודאי הכל נכלל בתורה, אולם זו בעצם דרך נוספת ללמוד תורה שבע"פ על רקע החומש. אבל לימוד החומש כ"תורה שבכתב" זה להבין את החומש בעצמו, מה זה בא ללמדנו. וגם באלו שיותר משקיעים בהפקת התוכן המוסרי שבחומש, יש שמייסדים מאמרי מוסר על מעשה או פסוק מסויים בתורה או מאמר חז"ל, ולפעמים נתפסים לעניין צדדי, וזה נחוץ מצד עצם חובת החיזוק ביראת שמים, אולם לימוד תורה שבכתב באופן נכון זה רק בלימוד שיטתי והתבוננות בכל פרשה, במבט מקיף על כללות המאורע והאישיות, להבין מה רצון התורה ללמדנו בפרשה זו].

וזה אחד היסודות החשובים בלימוד נכון להשתדל לראות גם את התמונה הכללית בכל דבר, וכל הזמן לשאול את עצמנו מה היה רצון התורה ללמדנו בזה, והדיוקים בפסוקים מסייעים רבות להוביל אל כיוון המהלך, כגון היכן התורה מרחיבה ושמה דגש, וכן סדר הכתיבה היכן נכתב כל דבר, ועוד שאלות רבות כהנה שיכולים לכוון אל נקודת המוקד החשובה של המסר המרכזי. ועלינו להתרחב מהפסוק אל הפרשה, ומהפרשה אל כללות הפרשיות, ובכל שלב ושלב להשתדל לתפוס מה הכוונה ללמדנו בכל זה. וכן להיפך אחר שהדברים מתבהרים לאשורם בכללות, צריך לחזור אל הפרטים ולהבין כיצד הם נובעים מהמהלך הכללי.

ובלימוד נכון צריך לדקדק הן בכללות הדברים מה משמעותם, והן בכל חלק וחלק, והן בכל פרט ופרט, כי אנו מאמינים שאין אות אחת יתירה או שאינה צריכה, גם בדרך הפשט.

היסודות הללו נלמדים מן התורה שבכתב, הן בחלק הסיפורים והן בחלק המצוות. וזה יתרון המעלה בלימוד התורה שבכתב משום שהיא מלמדת את האדם את שרשי הדבר וצורתו היסודית, הן בכללות חובת המצוות, והן בפרט בכל מצוה ומצוה. וגם בחלק המצוות שבתורה, יש גישה מיוחדת ללימוד התורה שבכתב שהיא מכלול העקרונות היסודיים אשר מלמדנו האלוקים. לעומת התושבע"פ שמורה לנו את צורת הביצוע המעשי. את פרטי ההוראה וההלכה למעשה ניתן לדעת באופן המדויק ביותר דווקא מתורה שבע"פ, דרשות חז"ל וסוגיות הש"ס וספרי הפוסקים, אך את 'רוח התורה' והרגש המתלווה לקיום המצוות, ניתן לדעת דווקא מעיון מעמיק בסגנון התורה ומצורת כתיבת הדברים וסדרם, מתוך התבוננות וגיגעה הן בחלק הפשט והן בחלק הדרש. דברים שאי אפשר לעמוד עליהם מתוך ההלכה לבד.

ואמנם העניין של העיסוק ב'טעמי המצוות', היה שנוי במחלוקת והיו מי ששללו זאת, אך פשיטא שאף אלו שחלקו רק על התעסקות בטעמי המצוות, הכוונה בנתינת טעמים על פרטי הדברים, שבזה קשה לעמוד על האמת באופן מוחלט, ותמיד נשאר הדבר רק בדרך אפשר, ואם כן בוודאי אין זה מעיקר קיום המצוה, אלא כהידור והשגת עומק התורה. אבל הגישה היסודית להבין מה צורת הדבר שעושים, מעולם לא נחלק אדם בדבר זה, שיהיו עוסקים במעשי המצוות כמעשה קוף בעלמא. וכאשר לומדים תורה שבכתב בעיון היטב חשים את רוח המצוה ואת רוח המצוות כולן, מה ה' אלוֹקֵיך דורש מעמך ולאן חותר כל זה!! [וראה השבוע במדור 'להיות יהודי']